

Slično je i s pismima koja se često u velikom broju nalaze u arhivima. U slučajevima kada čine dio nekog fonda, predviđeno je da budu uključena u opis u općem sustavu obavijesnih pomagala. To omogućuje da kao poseban format budu tretirana na način da su makro razine samo sumarno, vrlo kratko opisane, a da je naglasak na mikro razini komada (5).

Bitno je naglasiti da svojim konceptom višerazinskog opisa, definicijom četverorazinskog opisa unutar gradiva jednoga fonda, pa uglavnom i slijedom elemenata podataka glavnih skupina u samome opisu, ovaj Priručnik anticipira koncept koji je postavljen u Općim pravilima za opis arhivskog gradiva MAV-a iz 1993. (ISAD(G)), na izradi kojega je sudjelovao i Michael Cook. Razlike se više vide u pojedinim strukturalnim dijelovima glavnih skupina opisa, jer su one dijelom iznutra – u podskupinama – drugačije definirane.

U sustavu obavijesnih pomagala Priručnik kao temeljno pomagalo postavlja vodič, definirajući ga, koncipiranog u kontekstu tektonike arhivske ustanove, kao horizontalno povezan opis na razini br. 2 i eventualno 3, tj. razini fonda (podfonda) i eventualno serije (podserije). Katalog opisuje gradivo jedne arhivske grupe fondova, fonda ili zbirke u vertikalnom smislu i popraćen je indeksom, dok su ostala pomagala u sustavu definirana kao skupine opisa za niže razine opisa, te kao samostalni indeksi.

U definiranju pojedinih razina opisa, iako sporadično, Priručnik navodi da one odgovaraju strukturalnim i funkcionalnim cjelinama, sukladno načelu prvobitnog reda, ali se ne podudara u potpunosti s razinama ISAD(G)-a. Naime, razinu predmeta definira kao onu koja sadrži arhivske jedinice nastale za spremišno manipuliranje i korištenje gradiva, pa su to svezak, svežanj, kutija ili dosje. Također, u terminološkom smislu postoje razmimoilaženja, jer je u ovome Priručniku predmet engl. *item* – viša razina, a komad *piece* – niža, dok su u ISAD(G) nazivi na razini predmeta: engl. *file* i franc. *dossier*, a na razini komada engl. *item* je izjednačen s franc. *pièce*. No bez obzira na to, Priručnik ostaje vrijednim i jednim od malobrojnih praktičnih pomagala za primjenu višerazinskog opisa s mnoštvom ilustrativnih primjera iz prakse arhiva Ujedinjenog Kraljevstva.

Rajka Bućin

Règles pour la description des documents d'archives (*Pravila za opis arhivskog gradiva*), Comité de planification sur les normes de description, Bureau canadien des archivistes, Ottawa, Canada, 1990, 426 str.

Kanadski priručnik *Pravila za opis arhivskog gradiva* nastao je nakon trogodišnjeg rada i zajedničkih napora Odbora za planiranje normi arhivističkog opisa te

Radne grupe za norme arhivističkog opisa kao koordinatora osnovanog po Kanadskom arhivističkom uredu, s tim da su u tijeku rada uvažavane i praktične primjedbe kanadske arhivističke struke.

Prethodnicima, pa i pionirima toga posla autori priručnika smatraju radove Michaela Cooka i Margaret Procter iz Ujedinjenog kraljevstva (*MAD-Manual of Archival Description*, 2. izdanje, 1989), te Stevena Hensena iz SAD (*Archives Personal Papers and Manuscripts: A Cataloguing Manual for Archival Repositories, Historical Societies and Manuscript Libraries*, 2. izdanje, 1989), a i druge koji su dali svoj doprinos razvoju normi arhivističkog opisa, poput Saveza arhivista Québeca (*Les instruments de recherche pour les archives*, 1984).

Naime, po preporukama Radne grupe priručnik je u većoj mjeri upućen na standarde RCCA2 i AACR2R (*Règles de catalogage anglo-américaines*, 2. izdanje i *Anglo-American Cataloguing Rules*, 2. revidirano izdanje, 1988), glede imena fizičkih i pravnih osoba, imena mjesta i indeksiranja, korištenog vokabulara, općih pravila opisa i uopće strukture pravila. Sve je to primijenjeno u prvome dijelu priručnika koji se odnosi na sam opis arhivskog gradiva, pa se time postiže bliskost sa bibliografskim standardima.

Standarde bibliografskog opisa priručnik nastoji uskladiti s arhivističkim načelima. Tako uvodni dio napominje, da su polazišta priručnika u uvriježenim arhivističkim načelima provenijencije i prvobitnog reda, a predviđa i višerazinski opis sa 7 razina – opis na interinstitucionalnoj razini, opis na razini arhiva, opis na razini grupe fondova, opis na razini fonda, serije, predmeta i komada (*le niveau interinstitutionnel, le niveau du dépôt, le niveau du groupe de fonds, du fonds, de la série, du dossier, du pièce*).

Priručnik se sastoji od 2 dijela s naslovima Opis, te Pristupnice, službeni naslovi i napomene, dok na koncu knjige slijedi niz dodataka: Upotreba malog i velikog slova, Kratice, Brojevi i Rječnik. Prvi dio priručnika propisuje strukturu obavijesti u opisu, dok je drugi dio zaokupljen odabirom i prezentacijom pristupnica.

Prvi dio priručnika pod nazivom Opis, ima u pregledu sadržaja, nakon općih pravila, navedena poglavlja (1–11), za pravila opisa svih vrsta dokumenata koji će biti obuhvaćeni, te za višerazinski opis, ali oni u cjelini još nisu stvarno uvršteni u ovaj priručnik dok ne prođu svoju praktičnu verifikaciju. Tako se u prvome dijelu priručnika zapravo nalaze opća pravila, pravila opisa za fondove s različitim vrstama dokumenata, te za tekstualne i ikonografske dokumente. Međutim, odbor je tijekom rada formirao više radnih grupa koje su zadužene za izradu normi opisa i za druge vrste dokumenata – filmske, zvučne, kartografske, arhitektonske i informatičke te za mikrooblike i višerazinski opis, usklađeno dakako s općim pravilima.

U poglavlju Opća pravila, skrenuta je pozornost, osim uvodne napomene, da se radi o utjecaju 1. poglavlja AACR2R, i na model ISBD(G) od kojega je preuzeta

struktura općih pravila i interpunkcija. Međutim, kao što sva ostala pravila impliciraju ova opća, tako ponavljaju i strukturu po kojoj su opća pravila propisana. To znači da će se pravila opisa obuhvaćena prvim dijelom priručnika u svim poglavljima, koliko će ih u budućnosti biti uključeno u priručnik, uvijek pojavljivati ustaljenim slijedom **skupina opisa**: 1. Stvarni naslov i podaci o odgovornosti (*Titre propre et mention de responsabilité*), 2. Izdanje (*Édition*), 3. Specifični podaci o gradivu (*Précision relatives à la catégorie de documents*), 4. Datum izdanja, tiskanja, raspačavanja itd. (*Dates de création, de publication, de diffusion* etc.), 5. Materijalni opis (*Collation*), 6. Nakladnička serija (*Collection/publication en série*), 7. Opis arhivskog gradiva (*Description des documents d'archives*), 8. Napomene (*Notes*) 9. Standardni broj (ili ekvivalentni) (*Numéro normalisé (ou équivalent)*). Svaki put ovim skupinama prethode, kao nulta skupina, opća pravila, tako da 1. poglavlje ima svoja 1.0. Opća pravila; 2. poglavlje (Fond s različitim vrstama dokumenata) počinje skupinom 2.0. tj. Općim pravilima itd., te su i opća pravila i sve skupine opisa označene mnemotehnički, istovrsnim brojevanjem i slovnim oznakama zbog lakšeg snalaženja u materiji.

Pri tome, da bi se udovoljilo specifičnim zahtjevima arhivističkog opisa, u strukturu opisa preuzetu od ISBD(G) ubačena je skupina br. 7 – Opis arhivskog gradiva, koja će sadržavati neke od, za arhivistički opis, najznačajnijih podataka – administrativnu povijest, povijest čuvanja i podatke o vrijednosti i sadržaju, a bit će primijenjena na razini fonda ili serije, dok su neke druge skupine zanemarene kao nevažne za veći dio arhivskog opisivanja. Tako se primjerice, posebno naglašava da će 2. skupina opisa – Izdanje, biti korištena samo za opis komada, kada se radi o dokumentu koji postoji u više različitih verzija, ili da se skupina 6 – Nakladnička serija, odnosi samo na opis komada s komercijalnim izdavačem ili umjetnikom – autorom zbirke. Skupina opisa pod br. 8 – Napomene, daje dopune prethodnih dijelova opisa, te podatke o konzervaciji, sređivanju, jeziku, korištenju, obavijesnim pomagalicama i sl. Standardni broj također se pojavljuje samo u opisu komada (ISSN ili ISBN). Za specifične podatke o gradivu stoji uputa na pojedine vrste dokumenata kod kojih će sadržaj tih pravila biti zadan, međutim, kod onih vrsta dokumenata koje su dosad obuhvaćene priručnikom oni izostaju.

Opća pravila upućuju i na neka od načela koja će usvojiti ISAD(G) – višerazinski opis, s pratećim načelima: opisom od općeg prema pojedinačnom, obavijestima prilagođenima razini opisivanja, povezivanjem opisa i izbjegavanjem ponavljanja obavijesti u opisu. Također, kao što je spomenuto, daju jasne naputke o korištenju interpunkcije, po modelu ISBD(G).

Opća pravila propisuju i izvor obavijesti za svaku razinu opisa – same opisiva dokumente ili druge izvore, utvrđuju da postoje dvije razine obavijesti u svakome opisu, gdje je prva razina obavijesti onaj minimum podataka koji svaka razina opisa

mora sadržavati, te daju listu vrsta dokumenata – GMD (*General Material Designation*) prema kojoj će svaki put opisivani dokumenti biti određeni.

Preostala poglavlja 1. dijela priručnika propisuju, sukladno gore navedenim skupinama, pravila opisa za pojedine vrste dokumenata, odnosno za opis fonda s različitim vrstama dokumenata. Fondom s različitim vrstama dokumenata smatra se onaj u kojemu postoji više od jedne vrste dokumenata: tekstualni dokumenti koji su pisani rukom, strojopisni, tiskani i uopće okom čitljivi dokumenti; ikonografski u obliku slike, crteža, fotografije, grafike ili bilo koje likovne predstave, a koji predstavljaju dio fonda ili samostalnu cjelinu.

Drugi dio priručnika (od 21. do 26. poglavlja) pod imenom Pristupnice, službeni naslovi i napomene, razrađuje detaljno te teme, sve osim službenih naslova koji će biti obrađeni u kasnijim izdanjima priručnika. Počinje općim definicijama, pa tako pristupnicama naziva ona imena fizičkih i pravnih osoba i obitelji koja su načelom provenijencije vezana uz gradivo fonda, odnosno njegovi su tvorci u širem smislu. Tako su pristupnice razdijeljene u 2 skupine – *osnovne pristupnice* ograničene su na jednu osobu, tvorca fonda, dok su sve ostale vezane uz nastanak gradiva i navedene u opisu gradiva, te im broj nije ograničen, tzv. *sekundarne pristupnice*.

U nastavku su definirane brojne nedoumice na koje se u praksi može naići kod odabira pristupnice. Kod osobnih imena to je izbor između više imena jedne osobe – identificiranje najčešćeg oblika imena, odabir pristupnice u slučaju postojećeg pseudonima, promijenjenog imena i sl. – kada je u nekim slučajevima moguće da postoji i više pristupnica; tu je i izbor između različitih oblika istoga imena u odnosu na modifikacije imena, jezik iz kojega potječu, grafiju i nelatinična pisma. Budući da se ime osobe sastoji najčešće od više riječi, slijed riječi u pristupnici po osobnom imenu određen je i to ne samo za poredak imena, prezimena, titule i sl., već i za slučajeve pristupnica formiranih iz drugih jezika – od afrikanskog do slovačkog, pogotovo s obzirom na prefikse i titule uz obiteljska imena, zatim za rumunjska patronimička imena, za nadimke, antička imena, inicijale. Propisani su i dodaci koji se uz osobna imena mogu pojavljivati kao nužno poblize određenje osobe – datumi i titule, elementi za razlikovanje homonima, te posebna pravila za prezentaciju imena iz različitih nelatiničnih pisama.

Slično je i sa zemljopisnim imenima, čitavo poglavlje posvećeno je prezentaciji pristupnica – uglavnom s obzirom na različite dodatke koji zemljopisno ime poblize određuju.

Posebnim, opsežnim poglavljem obrađene su i pristupnice po imenima pravnih osoba te njihov odabir i prezentacija s obzirom na različite varijante imena – prema promjenama imena, konverzijama na latinsko pismo, prema publiciranim izvorima, referencama, nazivima preuzetima iz drugih jezika itd.; zatim dodatni elementi koji poblize određuju ili razlikuju pravnu osobu od druge istog imena; elementi koji se

izostavljaju iz imena pravne osobe; nazivi u javnoj upravi, nazivi konferencija, kongresa, izložaba, priredaba, festivala, lokalnih crkava, RTV stanica i sl.; nazivi subordiniranih i asimiliranih pravnih osoba – gdje se uvodi pojam *podpristupnice*; posebna pravila za komitete, komisije i sl.; podpristupnice za stranačke podružnice SAD-a; pristupnice za subordinirane pravne osobe u javnoj upravi, te pripadajuće podpristupnice; posebna pravila za javnu upravu, vojsku, sudstvo i sl.; te imena vjerskih zajednica.

Zadnje poglavlje 2. dijela knjige bavi se napomenama, kojima će se sustav pretraživanja koristiti. Naime, upravo u slučajevima kada fizička osoba biva zabilježena pod različitim imenima (pseudonimima, inicijalima, više različitih imena i sl.), ili se pravna osoba sastoji od više strukturalnih jedinica, gdje se onda jedan naslov pojavljuje kao pristupnica, a drugi kao podpristupnica, ili postoji više pristupnica i u sličnim situacijama, potrebno je uputiti pretraživača na vezana imena *uputnom napomenom* (vidi, vidi također, i sl.).

U dodacima priručnika nalazi se i onaj o upotrebi velikog slova, koji propisuje upotrebu velikog slova u pisanju pristupnica, službenih naslova, unutar skupina arhivističkog opisa, te u engleskom jeziku i posebno u različitim drugim jezicima, pa tako i u hrvatskome (doduše pod nazivom srpsko-hrvatski). Dodatak o kraticama sadrži uz pravila i više normativnih datoteka – općih kratica, ćiriličnih, grčkih i hebrejskih kratica, kratica koje ukazuju na bibliografske izvore obavijesti, engleskih kratica zemljopisnih imena, kratica mjeseci na različitim jezicima (i hrvatskom).

Rječnik se temelji na više različitih izvora – rječniku RCCA2 i AACR2R, te Rječniku MAV-a i drugim relevantnim rječnicima i daje pregled svih pojmova korištenih u priručniku, kao i paralelne termine razina opisa na francuskom i engleskom jeziku sukladne onima u ISAD(G): *pièce* (komad) izjednačen je s engleskim *item*; *dossier* (predmet) s engl. *file*; serija je *série* (engl. *series*), a *fond* – *fonds* (engl. *fonds*).

Niti u jednom dijelu priručnika ne govori se o tipologiji i grafičkom izgledu obavijesnih pomagala u kojima će standardi opisa naći svoju primjenu – to su vjerojatno, barem dijelom, teme poglavlja koja će se tek pojaviti u budućnosti, a spominje se da to ovisi i o politici pojedinih arhiva. Zaključno valja opet ponoviti da se skupine opisa povode, zbog informacijskih razloga te jedinstvenosti sustava obrade podataka i njihove protočnosti, za već postojećim bibliografskim modelom opisa. Tu su, dakako, čitave skupine elemenata opisa u arhivističkom smislu preopširne i u mnogim segmentima, neupotrebljene, a neke čak potpuno izostaju, kao što je slučaj sa skupinom (3.) o specifičnim podacima o gradivu. Većina arhivistički relevantnih podataka nalazi se u skupinama (1.) o naslovu i odgovornosti, dijelom u skupini (4.) o datumu (i to onome dijelu o datumu nastanka) i (5.) o materijalnom opisu, a veoma značajni podaci u zapravo dodanoj skupini (7.) o opisu arhivskog gradiva, te skupini

(8.) s napomenama. Stoga zapravo ne čudi da model ISAD (G), što ga je svjetska arhivistička zajednica prihvatila 1993., nije u strukturi slijedio sjevernoameričke standarde opisa arhivskog gradiva. Međutim, s obzirom na precizno zadane norme kod svakog elementa opisa, jasnu i preglednu shemu priručnika, te detaljno normiranje odabira i prezentacije pristupnica jednog budućeg thesaurusa, on svakako ostaje vrijedan uzor.

Rajka Bućin

Tomislav Raukar, Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi ideje. "Školska knjiga" Zagreb i Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb 1997, I–XVII + 1–620.

Sinteza hrvatske povijesti srednjega vijeka akademika Tomislava Raukara, opis je i objašnjenje "složenosti i suprotnosti" hrvatskoga srednjovjekovlja. Knjiga je opremljena s 19 priloga u boji i 87 ostalih slikovnih priloga. Temelji se na 104 izvora (objavljena i neobjavljena) i veoma bogatoj literaturi. Popis kratica i opširni sažeci na engleskom i njemačkom jeziku čine knjigu pristupačnom velikom krugu čitatelja. Po mišljenju Ivana Kampuša, jednoga od ocjenjivača rukopisa/knjige "Hrvatsko srednjovjekovlje – prostor, ljudi i ideje", ova knjiga predstavlja najveći napredak hrvatske medievalistike u posljednjih pola stoljeća.

Knjiga je podijeljena u šest dijelova. U prvom ili uvodnom dijelu autor razrješuje dvojbe, neriješena pitanja i protuslovlja hrvatske srednjovjekovne povijesti, kad je riječ o pisanju njene sinteze. Uvodni dio obrađen je u tri potpoglavlja: razlog za sintezu, pristup hrvatskom srednjovjekovlju i promijenjeni obzor. U tim potpoglavljima autor je obradio više tema, od kojih ističemo sljedeće: cjelovitost povijesti, stari i novi postupci, dvije razine spoznaje, vrijeme srednjovjekovlja, humanizacija povijesnoga, pojam sigurnosti i pojam ugroženosti, srednjovjekovlje u suvremenosti. Iz poglavlja "Raznovrsnosti i spajanja" ističemo ovu tematiku: osnovica povijesti, od kneževine do kraljevstva, prema europskom obzorju, suton samostalnosti, stoljeća sazrijevanja, vrhunac srednjovjekovlja, od zastoja do ugroženosti, slom srednjovjekovne države, sinteza prostora. U poglavlju "Društvene i gospodarske razine" autor je obradio teme: srednjovjekovno društvo, narodnosno stvaranje, društvena područja, gospodarske djelatnosti, demografska gibanja, prostor Crkve, društvena zajednica, oblici društvenog okupljanja, moć posjedovanja i moć vladanja, sustav znakova, pojedinac i zajednica. Poglavlje "Utjecaji, komunikacije, središta" obuhvaća ovu tematiku: društva i komunikacije, rubna područja povijesti, kršćanstvo i pismenost, stvaralaštvo oblika, duhovnost srednjovjekovlja, nosioci veza, integrativna područja. Poglavlje "Doba sazrijevanja i doba zastoja" obrađuje te